

УДК 027.1 [0,032+94(477)]

Анастасія Нікітіна

КНИЖКОВИЙ СПАДОК РОДИН РОЗУМОВСЬКИХ ТА РЕПНІНИХ: АРХІВНИЙ АНАЛІЗ

DOI: 10.58407/litopis.240512

© А. Нікітіна, 2024. CC BY 4.0

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-1611-009X>

У статті проаналізовано історію приватної бібліотеки родин Розумовських і Репніних, яка була однією з найбільших в Україні протягом XVIII–XIX ст. Аналіз здійснено на основі оригінального документа, що вперше буде введено в науковий обіг.

Мета публікації: наукова реконструкція родової бібліотеки родин Розумовських та Репніних.

Висновки: дослідження родової бібліотеки може допомогти історикам висвітлити унікальну інформацію, яка не міститься в інших історичних джерелах. Дослідження приватної бібліотеки родин Розумовських і Репніних, яка розміщувалася на території Лівобережної України в м. Яготині стане цінним джерелом у книгознавчих і бібліотекознавчих студіях.

Ключові слова: Розумовські, Репніни, бібліотека, приватна бібліотека, родова бібліотека, теологія.

Українська історія має безліч свідчень про унікальні скарби наших земель, серед яких, безумовно, важливе місце посідають книжки. Так, на території Гетьманщини аж до поч. XX ст. зберігалася одна з найкращих приватних бібліотек – родова книгозбірня Розумовських і Репніних у м. Яготині (Київська обл.). Подібні цьому дослідження дозволяють відповісти на важливі питання щодо історії регіональної бібліотечної справи. Аналіз змісту Яготинської бібліотеки допоможе висвітлити питання про книжкову продукцію, яка побутувала на теренах Гетьманщини.

До питання дослідження змісту та подальшої долі Яготинської бібліотеки зверталися дослідники: І. Рибаків¹, А. Дучинський² та ін. Проте до сьогодні так і не встановлено точної кількості книжок, як і загальною зміст цієї книгозбірні.

Єдиний детальний опис Яготинської бібліотеки створив французький історик А. Ерменжар у 1846–1847 рр. Повний каталог дослідниками поки що не знайдений, проте в Женевській бібліотеці (Швейцарія) зберігаються витяги з нього під назвою «Extrait du catalogue de la Bibliothèque du Prince Basile Replin a Yagotine (Gouvernement de Poltava) faite de 1846–47 par A. Herminjard», тобто «Витяги з каталогу бібліотеки князя Василя Репніна в Яготині (Полтавщина), склад 1846–47 А. Ерменжар» (далі – «Витяги»)³. Назва документа вказує на те, що він містить відомості про книжкові видання родини Репніних.

При дослідженні родової книгозбірні важливо розуміти історію її створення, а також враховувати матеріали з історії представників роду.

Отже, засновником цієї бібліотеки вважається Кирило Розумовський (1728–1803)⁴ – український гетьман 1750–1764 рр. Як уже зазначалося вище, встановити точну кількість книжок із його приватної бібліотеки поки що не вдалося. На думку про те, що книгозбірня

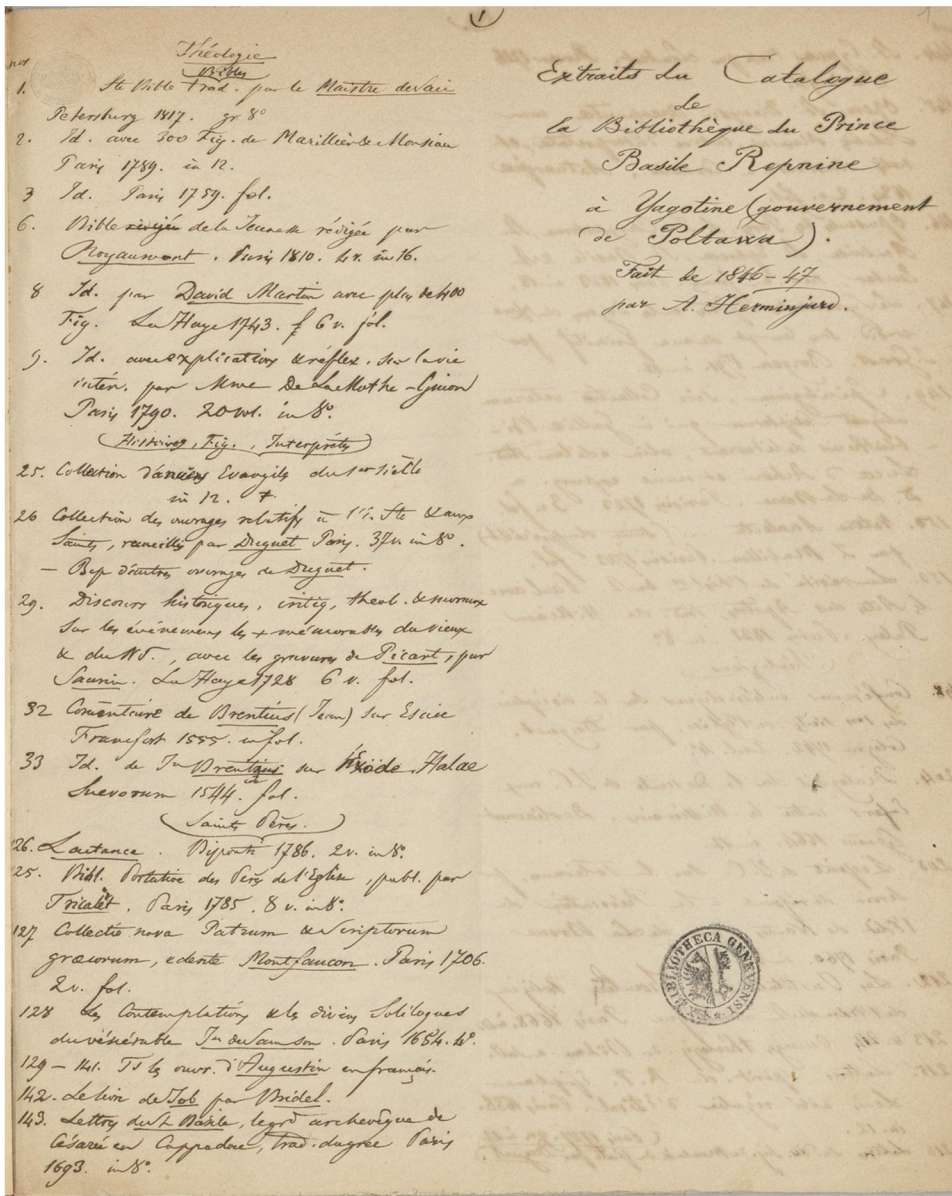
¹ Рибаків І. Яготинський архів Репніних. *Червоний шлях: місячник*. Харків, 1924. № 7. С. 218–222.

² Коваль О. Штрих до протерту епохи (А.Ф. Дучинський). *Архівний збірник до 80-річчя Державного архіву Полтавської області: Матеріали наукової конференції*. Полтава, 1998. С. 91.

³ The Bibliothèque de Genève's. (2023). *Collection of manuscripts and private archives*. <https://www.bge-geneve.ch/collections/manuscripts-archives-privees#rechercher>. Дані рукопису, надані бібліотекою: Document(s) Type: Archive / manuscrit "Extraits du Catalogue de la Bibliothèque du Prince Basile Repline à Yagotine". Bibliothèque de Genève, Ms. suppl. 1567, en entier.

⁴ Корнієнко Н. Репніни. До історії художнього зібрання в Яготині. *Забута спадщина: портал про переміщені і втрачені історичні та культурні цінності*. 2016. 21 березня. URL: <http://lostart.org.ua/ua/research/421.html>.

мала значний обсяг, наштотує факт, поданий бібліографом родини Розумовських – О. Васильчиковим, який зазначає, що лише в Почепському маєтку гетьмана містилося 5 тис. томів⁶. Ураховуючи, що кожен із гетьманських палаців мав бібліотеку, можна припустити, що загальна кількість становила декілька десятків тисяч примірників. Останні роки свого життя Кирило Розумовський облаштував книгозбірню в Батурині – своїй гетьманській столиці. Як зазначає Каміл Львович Розумовський, один із його нащадків, у 1800 р. Андрій Кирилович Розумовський домовився про перевезення батьківської бібліотеки з Москви до Батурина, а також найняв двох читців, які б читали гетьману вночі, коли він не міг заснути⁷.

Перша сторінка «Extraite du catalogue de la Bibliothèque du Prince Basile Repnin à Yagotine (Gouvernement de Poltava) faite de 1846–47 par A. Herminjard». Фондова колекція Женевської бібліотеки (Швейцарія).

⁵ Місто Почеп раніше було територією Лівобережної України, зараз – адміністративний центр Брянської області (Російська Федерація).

⁶ Васильчиков А. Семейство Разумовских: В 5 т. Санкт-Петербург: Тип-я М. Стасюлевича, 1880–1894. Т. 1. С. 461.

⁷ Rasumovsky K. Aus alten zeiten. Graf Kirill Grigoriewitsch Rasumovsky. 1728–1803. Ein gedenkblatt für den letzten Hetman der Ukraine. Halle, 1913. S. 51.

Після смерті Кирила Розумовського в 1803 р. бібліотека з Батуринського та Почепського маєтків була перевезена до Яготина⁸.

Значну частину цього зібрання становили також книжки старшого сина гетьмана – Олексія, який так само комплектував власну книжкову колекцію майже все життя і, на відміну від батьківської, вона частково була описана. У 1810 р. граф де Местр описав рідкісні книги та друковані матеріали з колекції Олексія Розумовського в каталозі під назвою «Notice des monumens typographiques qui se trouvent dans la bibliotheque de monsieur le comte Alexis Razoumoffsky» («Повідомлення про друкарські пам'ятники, які знаходяться в бібліотеці пана графа Олексія Розумовського»). На жаль, у ньому йдеться лише про інкунабули⁹, а не про повний перелік видань. Останні роки свого життя Олексій Розумовський провів у Непої, де продовжував формувати родинну колекцію. Таке захоплення літературою вплинуло й на його дітей. Так, донька – Варвара Розумовська (у заміжжі Репніна) продовжила доповнювати родинну книгозбірню в Яготинському маєтку, який отримала як весільний посаг.

Подружжя Репніних опікувалося розвитком культурної справи в Україні: відкрили в Полтаві інститут шляхетних дівчат (1818 р.) і театр (1818–1821 рр.), фінансували видання першої наукової праці з історії України авторства Д. Бантиш-Каменського¹¹. Після відставки Миколи Репніна родина певний час жила за кордоном, зокрема в Женеві (Швейцарія), де, імовірно, подружжя познайомилося з Аме Ерменжаром, який і описав родинну книжкову колекцію. На сьогодні важко сказати, чи це було його єдиною метою приїзду в Україну, чи ні. Тим не менш, протягом 1846–1847 рр. швейцарський історик Реформації створив унікальний для історії бібліотечної справи в Україні документ – «Витяги».

Уперше документ виявила та описала українська дослідниця Г. Чикаленко-Келлер¹². Проте він не був проаналізований та введений у науковий обіг. У червні 2022 р. історики заповідника «Гетьманська столиця» в Батурині вперше звернулися до Женевської бібліотеки з проханням надати інформацію про цей документ. Після відповіді швейцарських колег, які підтвердили наявність «Витягів» у їхніх фондах, важливо було отримати цифрову копію¹³. Зазначимо, що тут Заповіднику посприяли благодійники з Агрохолдингу МХП у грудні 2023 р. Подальший аналіз цього документа – перша спроба його наукового опрацювання.

Документ складається зі 111 сторінок, де детально описані певні тематичні розділи Яготинської бібліотеки. У цій статті буде проаналізовано перший із них – «Теологія».

Звертаючись до аналізу, зазначимо, що нами будуть використані назви книг зі збереженим правописом автора. На жаль, за браком інформації деякі видання поки що не вдалося ідентифікувати. Ті назви, що вдалося встановити та їх переклад українською будуть зазначені в примітках. Загальний аналіз документа проведений за такими характеристиками: кількість, формат, датування, змістовне наповнення, мова текстів, друкарні.

Кількість. Документ у першому розділі містить 79 назв книжкових видань, проте нумерація має низку пропусків. Наприклад, після видання під порядковим номером 9 «Id. avec explication x reflex ... la vie inter. par Mme De La Motte-Gyion Paris 1790»¹⁴ йде видання «Collection d'anciens Evangyiles du ... in 12»¹⁵ під номером 27. Загальна нумерація цього розділу сягає 451 позиції. Це дає можливість припустити, що йдеться про загальну кількість найменувань у розділі «Теологія» всієї родинної бібліотеки Розумовських і Репніних.

Формат видань вказано різний: від найбільшого розміру «folio» (приблизно 33–50x20–33 см) до найменшого «in 18» (приблизно 18x11 см). Найчисленнішим форматом є «in 8» (приблизно 13x20 см), книжкових видань такого розміру зустрічається 24 назви.

Датування книг охоплює значний проміжок часу й варіюється від найдавнішого видання – «Id. de J. Brentius sur [...]»¹⁶ Halae Svevorum¹⁷ за 1544 р. до найпізнішого «Homeli-

⁸ Чикаленко-Келлер Г. Репніни та їх Яготинська бібліотека. *Бібліотечний вісник*. 1993. № 1–2. С. 44.

⁹ Notice des Monuments Typographiques qui se Trouvent dans la Bibliotheque de Monsieur le Comte Alexis Razoumoffsky, Conseiller Prive Actuel, Chambellan actuel, Ministre de L'Instruction Publique, Chevalier de ;'Ordre de St. Alexandre Nefsky, etc. Moscou: l'Imprimerie de l'Universite Imperiale, 1810.

¹⁰ Інкунабули – книги, видані від часу винаходу книгодрукування в Європі до 1500 р. включно.

¹¹ Віденський архів гетьманського роду Розумовських / Упор. С. Поталенко. Київ, 2018. С. 235.

¹² Чикаленко-Келлер Г. Репніни та їх Яготинська бібліотека. *Бібліотечний вісник*. 1993. № 1–2. С. 39–53.

¹³ Цифрова копія «Витягу» зберігається в електронному архіві Заповідника «Гетьманська столиця».

¹⁴ «La Sainte Bible : avec des explications & reflexions qui regardent la vie interieure / Autor Jeanne-Marie Bouvier de La Motte Guyon. Paris, 1790. 20 vol.», тобто «Біблія: з поясненнями та роздумами про внутрішнє життя / Автор Жанна-Марі Був'є де Ла Мотт Гюйон. Париж, 1790. 20 томів» (тут і далі – переклад автора).

¹⁵ «Collection d'anciens evangiles, Ou Monumens du premier siecle du Christianisme in 12», тобто «Збірник стародавніх Євангелій, Або Пам'ятники першого століття християнства у 12 томах».

¹⁶ Нерозбірливий текст на 5–6 літер.

¹⁷ Імовірно, це видання «In Evangelii Qvod inscreitur. Autore Ioanne Brentio. Halae Svevorum, 1755», тобто «Писання Євангеліє, авторства Дж. Brentiуса, 1755».

es sur div. textes du Vieux et de L'Axore N T. par Cellierier. Geneve»¹⁸ від 1825 р.

Змістове наповнення. Згідно з документом, Яготинська бібліотека містила релігійні трактати, листи, проповіді, житія святих тощо. Найчастіше в цьому документі зустрічаються твори таких авторів: французького теолога та мораліста Жозефа Дюге (Joseph Duguet), французького священника Абата Каррона (Abbe Carron), швейцарського єпископа Франциска Сальського (Franciscus Salesius) та французької філософині Жанни-Марі Був'є де Ла Мотт Гуйон (Jeanne Marie Bouvier de la Motte Guyon). Загалом згадано 34 автори.

Мова текстів, друкарні. У самому документі не вказано мову видань, адже всі їх назви записані французькою. Пошук цих книжок показав, що переважна більшість їх видана саме французькою, рідше можна зустріти латину. Книги надруковані в провідних європейських друкарнях таких міст: Амстердам (Amsterdam), Брюссель (Bruxelles), Женева (Geneve), Кельн (Cologne), Париж (Paris).

Отже, «Витяги» свідчать про велику багаторічну роботу над комплектуванням Яготинської бібліотеки протягом кількох поколінь, про високу освіченість її власників, а також про літературу др. пол. XVIII – поч. XIX ст., яку читала українська шляхта часів Гетьманщини й пізніше, географію видань тощо. Той факт, що з основного документа-опису бібліотеки було виокремлено «Витяги», вказує на те, що він був важливий не лише для її власників, а й мав певне суспільне значення.

Проведений аналіз бібліотечної колекції Розумовських і Репніних відкриває нові можливості для вивчення та наукової реконструкції матеріалів родинного книжкового зібрання. Дослідження унікальної родової бібліотеки дає змогу визначити популярну літературу, яка побутувала в Україні, та книжкові запити, які існували в колах освіченої української аристократії на межі XVIII–XIX ст.

References

Chikalenko-Keller, H. (1993). Repniny ta yikh Yahotynska biblioteka [Repnins and their Yahotyn Library]. *Biblioteknyi visnyk – Library bulletin*, 1–2, P. 39–53.

Нікітіна Анастасія Василівна – науковий співробітник відділу «Палац гетьмана Кирила Розумовського», Національний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця» (м. Батурын, Україна).

Nikitina Anastasiia – a research associate at the «Palace of hetman Kyrylo Rozumovsky department», National historical and cultural reserve «Hetman's capital» (Baturyn, Ukraine).

E-mail: Ana1331@ukr.net

THE BOOK HERITAGE OF ROZUMOVSKY AND REPNIN FAMILIES: AN ARCHIVAL ANALYSIS

The article analyzes the history of the private library of Rozumovsky and Repnin families, which was one of the largest in Ukraine in the 18th–19th c. The analysis is based on an original document that will be introduced into scientific circulation for the first time.

The purpose of the publication is the scientific reconstruction of the family library of Rozumovsky and Repnin families.

Conclusions: the study of the family library can help historians highlight unique information that is not contained in other historical sources. The study of the private library of Rozumovsky and Repnin families, which was located on the territory of the Left Bank of Ukraine, will become a valuable source in book and library studies.

Key words: Rozumovsky, Repnin, library, private library, family library, theology.

Дата подання: 10 травня 2024 р.

Дата затвердження до друку: 17 жовтня 2024 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Нікітіна, А. Книжковий спадок родин Розумовських та Репніних: архівний аналіз. *Сіверянський літопис*. 2024. № 5. С. 100–103. DOI: 10.58407/litopis.240512.

Цитування за стандартом APA

Nikitina, A. (2024). Knyzhkovyi spadok rodyn Rozumovskyykh ta Repninykh: arkhivnyi analiz [The book heritage of Rozumovsky and Repnin families: an archival analysis]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 5, P. 100–103. DOI: 10.58407/litopis.240512.

¹⁸ «Homélie sur divers textes du Vieux et du Nouveau Testament par J. Cellierier, Geneve 1825», тобто «Гомілії (проповіді – А.Н.) на різні тексти Старого та Нового Заповіту Ж. Селер'є, Женева 1825 р.»